

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISLOM MOLIYA TIZIMINING HUQUQIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI.

Sidikova Gulrux Ibragimovna

sidikova.g.i@gmail.com O'zbekiston Respublikasi Bank – moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida Islom moliya tizimining huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Islom moliya tizimining rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan asosiy muammolar ko'rib chiqilib, ularni bartaraf etishning mumkin bo'lgan yechimlari keltirilgan. Mazkur tizimning O'zbekiston Respublikasidagi hozirgi holati tahlil qilinib, ekspertlarning fikrlari keltiriladi.*

Kalit so'zlar: *islom moliyasi, musharaka, shirkat, foyda, zarar, shartnoma, vakolatlar, huquqlar, taraflar.*

Annotation: *This article discusses the issues of improving the legal foundations of the Islamic financial system in the Republic of Uzbekistan. The main problems hindering the development of the Islamic financial system are considered and possible solutions are given. The current situation of this system in the Republic of Uzbekistan is analyzed and expert opinions are given.*

Key words: *Islamic finance, musharaka, profit, losses, contract, powers, rights, parties.*

Ushbu maqolada muhokama qilinadigan Islom moliya tizimi - bu shariatda belgilangan asosiy tamoyillarga zid bo'lmagan holda iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish imkonini beruvchi islom moliya institutlari va vositalari majmuidir. Islom moliya tizimi islom iqtisodiyotining asosidir.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning parlamentga murojaatnomasida ta'kidlaganidek, "Islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning huquqiy asoslarini yaratish vaqti keldi. Bunga Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlari ekspertlari jalb qilinadi".¹⁵

Islom banklari va boshqa islomiy moliya institutlarining faoliyatini hamda qo'llayotgan moliyalashtirish usullarini tahlil qilish orqali ularning salohiyatini aniqlash va islomiy va noislomiy mamlakatlar o'rtasida umumiy tushunchaga ega bo'lgan moliya tizimini rivojlantirish va takomillashtirish borasidagi imkoniyatlarini ko'rish mumkin.

Bizning fikrimizcha, hozirgi vaqtda O'zbekistonda islom investitsiya fondlari va islom moliya institutlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- "Islom moliyaviy instrumentlari to'g'risida"gi qonunni ishlab chiqish zarur.

¹⁵ 2019 yilning 7 dekabrindagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi "Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqorolik jamiyatining eng muhim mezonidir" nomli ma'ruzasi
<https://president.uz/uz/lists/view/3119>

Boshqa qonun hujjatlarini takomillashtirish mantiqqa to'g'ri kelmaydi va huquqiy va shariat nuqtai nazaridan noto'g'ri. Chunki islom investitsiya fondlari qat'iy diniy qoidalar asosida faoliyat yuritadi va ko'plab taqiq va cheklovlarga ega.

- O'zbekistonda islom obligatsiyalarini chiqarishni rivojlantirish uchun qonunchilik shartlarini ishlab chiqish. Bu iqtisodiyotimizga ko'proq islom investitsiyalarini jalb qilishga yordam beradi;

Shuni ta'kidlash joizki, islom moliya instrumentlarini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar mavjud emasligiga qaramay, O'zbekiston aholisining islom moliyasiga qiziqishi ortib bormoqda. O'zbekistonda islom mexanizmlari orqali moliyalashtirilayotgan loyihalar buyurtmachilari musulmonlar bilan bir qatorda boshqa din vakillari ekanligi islom moliyaviy instrumenylari tamoyillarining jozibadorligidan dalolat beradi.

Islom moliyasi bo'yicha ekspert, Xalqaro islom akademiyasi o'qituvchisi Alijon Ravshanov ta'kidlaganidek: "Islom moliyasi nafaqat mijozlar, balki nazorat qiluvchi organlarning ham e'tiborini tortadi, chunki u halollik va vijdoniylik tamoyillari asosida qurilgan va ijtimoiy yo'naltirilgan.¹⁶

Tahlil qiladigan bo'lsak, O'zbekistonda islom moliyaviy instrumentlari faoliyatini huquqiy tartibga solish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan quyidagi muammolar mavjud:

1. Islom moliyasining huquqiy maqomi to'g'risidagi qonun hujjatlaridagi noaniqlik, asosan, islom va an'anaviy investitsiya tizimlari, moliyalashtirish tamoyillari va usullari o'rtasidagi tafovutlar bilan bog'liq.

2. Noqulay soliq muhiti (ikki tomonlama soliqqa tortish).

3. Islom moliyasi sohasida aholining moliyaviy savodxonligi pastligi.

4. Islom moliyasi va islom huquqi sohasida bilimga ega bo'lgan malakali mutaxassislarning yetishmasligi.

Tegishli huquqiy bazaga ega bo'lmagan mamlakatda islom moliyasining rivojlanishi an'anaviy tizimga nisbatan past holatda bo'lishiga va faqat ba'zi islomiy moliyaviy xizmatlarni taklif qilish imkoniyatiga ega bo'lishligiga olib keladi. Shuning uchun islom investitsiya fondlarining bunday muhitdagi faoliyati juda cheklangan.

Ayni paytda islom moliya sanoatini tartibga soluvchi va rivojlantiruvchi qator xalqaro islom moliya institutlari mavjud bo'lib, ular standartlarni joriy qilish, islom moliyasi xizmatlari ko'lamini kengaytirish va samarali nazoratni amalga oshirish bo'yicha yo'riqnomalarni ishlab chiqish kabi turli faoliyat bilan shug'ullanadilar. Musulmon bo'lmagan mamlakatlar tajribasidan shuni ko'rish mumkinki, yirik islomiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish va ularning qo'llab-quvvatlashi, islom banklarining ushbu mamlakatlar iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi imkonini berdi.

Bu borada O'zbekiston nafaqat mintaqaviy, balki milliy miqyosda xalqaro islom tashkilotlariga a'zo bo'lish va hamkorlik qilish orqali islom davlatlariga moslashish siyosatini olib borishi lozim.

¹⁶ «Исламские окна» Узбекистана в финансовый мир: Экспорт xulosasi.
<https://uz.sputniknews.ru/20210909/islamskie-okna-uzbekistana-v-finansovyy-mir-vzglyad-eksperta-20435136.html>

Islom moliyasi institutlarining faoliyat yuritishi uchun qulay shart-sharoit yaratishda, ayniqsa, qonunchilikni rivojlantirishda shubhasiz, davlatning o'zni beqiyosdir.

Islom moliyasi mavjud bo'lgan mamlakatlar tajribasidan ko'ramizki O'zbekistonda islom moliyasini amaldagi qonunchilik asosida ham tartibga solish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda islom moliyasi va umuman islom moliya institutlari oldida turgan asosiy muammo mizozlarning bir xil salohiyatga ega emasligidir. Bundan tashqari, bunday instrumentlarning faoliyatiga doir qonunchilikda belgilab qo'yilgan aniq qonunlarning yo'qligi, ularning qonuniy faoliyatini amalga oshirishida to'siqlarning yuzaga kelishi vaziyatni yanada jiddiylashtirmoqda.

1) Asosiy muammo birinchi navbatda islomiy va an'anaviy investitsiya tizimlari, investitsiya operatsiyalarining tamoyillari va usullari o'rtasida farqlar mavjud bo'lgan O'zbekiston moliya qonunchiligida islom moliyasining huquqiy maqomining noaniqligi bilan bog'liq. Mamlakatimizda qonunlar va qoidalar foizga asoslangan kredit iqtisodiyotiga mos keladi, shuning uchun islom moliyasi o'zi uchun noqulay muhitda faoliyat olib borishga majburdir.¹⁷

2) Noqulay soliq muhiti muammosi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, bunda ayrim islom moliyaviy operatsiyalarida yuzaga keladigan ikki tomonlama soliqqa tortish holatlari nazarda tutilmoqda. O'zbekiston soliq qonunchiligiga ko'ra murabaha operatsiyalari soliqqa tortiladi, chunki u yuridik nuqtai nazardan oldi-sotdi shartnomasi hisoblanadi. Oddiy investitsiya fondlarida bunday holatlar QQSga tortilmasligini hisobga oladigan bo'lsak islom moliyasida shartnoma predmeti narxining oshishi islom moliya operatsiyalari raqobatbardoshligining pasayishiga olib keladi va bu holat fuqarolik va soliq qonunchiligini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

3) Islom moliyasi va investitsiyalar sohasida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish masalasi hamon dolzarbligicha qolmoqda. Shuni ta'kidlash joizki, bu muammo hatto aholisining aksariyati musulmonlar bo'lgan mamlakatlar uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shuni inobatga olgan holda me'yoriy-huquqiy bazani tayyorlash bilan parallel ravishda islom investitsiya tashkilotlari faoliyati to'g'risida tegishli ma'lumotlar ommaga taqdim etib borilishi lozim.

4) Islomiy moliya bo'yicha bilimga ega bo'lgan malakali mutaxassislar yetishmaydi.

5) Islom investitsiya operatsiyalari bo'yicha hisobot berish yuzasidan qonunchilik normalarining yo'qligi ishni qiyinlashtiradi.

6) Buyuk Britaniyaning islom moliyasi yuzasidan tajribasi shuni ko'rsatadiki, islom mahsulotlarining huquqiy maqomini aniqlash uchun uning qaysi qoidalarga mos kelishini belgilovchi – moliyaviy qonunchilikka o'zgartirishlar kiritilishi kerak bo'lgan qonunchilik sohasiga katta e'tibor qaratish lozim.

¹⁷ P. Trunin, M. Kaminskix, M. Muftuxitdinova. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития. Москва 2009. 88 бет.

Yuqorida keltirilgan muammolarga yechim sifatida quyidagilar xizmat qilishi mumkin:

1. Dunyoning turli mamlakatlarida islom moliyasi faoliyatining mavjud tashkiliy-huquqiy jihatlarini o'rganish.
2. Islom moliyasi sohasida tegishli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislar sonini ko'paytirish.
3. Islom moliyasi sohasida xalqaro hamkorlikni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish va mamlakatlar o'rtasida tajriba almashish.
4. Islom moliyasiga oid qonunchilikni islom moliyasi mamlakatimiz sharoitida faoliyat yurita olishi uchun takomillashtirish.
5. Investisiya fondi faoliyatiga oid yangi qonun hujjatlarini ishlab chiqish.
6. Islom moliyasi sohasida davlatning huquqiy maqomini mustahkamlash.
7. Islom moliyasi sohasida kadrlar tayyorlash bo'yicha me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish.
8. Shariat me'yorlarining o'ziga xosligi va xususiyatlarini hisobga olgan holda islomiy moliya subyektlari o'rtasidagi nizolarni hal etish bo'yicha qonun loyihasini ishlab chiqish. Bu qonun amaldagi qonunchilik doirasida bo'lishi lozim.

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirish uchun mamlakat so'nggi o'n yil ichida islom moliyasi mahsulotlarini ishlab chiqish, tegishli huquqiy bazani yaratish va islom investitsiya fondlarini tartibga solishda turli qiyinchiliklarga duch kelgan bir qator G'arb davlatlarining tajribasidan foydalanishi mumkin. Ayni paytda O'zbekiston o'z iqtisodiyotiga xorijiy sarmoyalarning kirib kelishidan manfaatdor, bu esa ayni paytda G'arb davlatlaridan mablag' jalb qilish imkoniyatiga ega bo'lmagan yirik banklar va kompaniyalarni ham e'tiborini tortadi.

Islom moliyasini davlat ko'magida rivojlantirish O'zbekistonni barqaror iqtisodiy rivojlanish yo'liga o'tishi uchun Yaqin Sharqdan maksimal darajada investitsiyalarni jalb qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. P. Trunin, M. Kamenskix, M. Muftuxitdinova. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития. Москва 2009. 88 bet.
2. L'yuis, M.K va Al'gaud, L. M.. Исламский банкинг. Cheltnem, Buyuk Britaniya: Edvard Elgar. 2001.
3. 2019 yilning 7 dekabrIdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 27 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi "Konstitutsiya va qonun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuqorolik jamiyatining eng muhim mezonidir" nomli ma'ruzasi
<https://president.uz/uz/lists/view/3119>
4. Введение в исламские финансы; muftiy Muhammad Taki Usmani; Karachi; 1998 yil.

5. Основы этических (исламских) финансов: о‘quv qo‘llanma E.A. Baydaulet tomonidan tahrirlangan. Pavlodar, 2014.
6. Ibn Kudama, Al'-Mugni, 5.
7. Шарика (мушарака) и современные корпорации: шариат, стандарт № 12: [ingliz t. tarjima] / Islom moliya institutlarining buxgalteriya hisobi va auditini tashkil etish; [R.I. Baishev va boshqalar.]. - M.: Islom kitobi, 2011.
8. Экономист. Серия Forced Devotion: Финансы и экономика. 17 fevral 2001.
9. Vard, I. Исламские финансы в мировой экономике. Edinburg: Edinburg universiteti tahririyati 2000.
10. «Исламские окна» Узбекистана в финансовый мир: eksport xulosasi. <https://uz.sputniknews.ru/20210909/islamskie-okna-uzbekistana-v-finansovyy-mir-vzglyad-eksperta-20435136.html>